

MUZİKA İNSAN TÁRBIYASINDAĞI RUWXIYLIGIN QÁLIPLESTIRIWSHI DEREK

Ruslan Kudenov

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı «Folklor hám etnografiya» kafedrası oqıtıwshısı

Ruwxıy tárbiya ózinde ádep-ikramlı, páklik, ruwxıy barlıq hám fizikalıq jaqtan jaqsı rawajlanğan, qarıwlı-quwatlı shaxstın garmonik jaqtan rawajlanıwı esaplanadı. Tárbyalıq wazıypalar kompleksinde adamlar gózzallıq (estetikalıq) seziw, túsiniw hám óz zárúiyatın iske asırıw, joqarı shıńına jetkeriw eń áhmiyetli wazıypa.

Estetikalıq tárbiya sistemasında sanat-kórkem óner sheshiwshi áhmiyetke iye. Jańa Ózbekstan elimizde ruwxıy tárbiya principlerine súyene otırıp úziliksiz ámel qılğan jaǵdayda, jas áwladlardı watan hám dúnya júzi mádeniyatınıń eń jaqsı ruwxıy jetiskenlikleri tiykarında estetikalıq tárbiyalanıwına ǵamqorlıq qılıp atır. Estetikalıq zawıqlanıw miynet ilhamın jáne de kóteredi, insandı joqarı shoqqılargá jetilistirip, onıń turmısın bezeydi.

Usıǵan qaramastan elimizde estetikalıq tárbiya ele talapqa say emesligi jiyi eskertiliwde. Házir xalıq arasında jaqsı áhmiyetke iye bolmaǵan ideyasız, estetikalıq belgileri ázzi túsiniksiz kórsetiwler sırt ellerdegi tele ekranlar arqalı bizge kelip jetpekte.

Mámleketimizdegi házirgi qayta qurıw dáwirinde jaslardı barksamal áwlad etip tárbiyalaw úlken áhmiyetke iye. Bul eń áhmiyetli wazıypa dáwirimizdiń ullı mashqalası, yaǵnıy demokratiyalıq, huqıqıy mámleket hám puxaralıq jámiyet ornatiw háreketleri menen tıǵız baylanıslılıqqa iye.

Gózzallıqtı, sulıwlılıqtı tereń túsinetuǵın adamlardı tárbiyalaw ushın estetikalıq tárbiyaǵa basqasha kewil bóliw zárúr. Estetikalıq tárbiyanıń áhmiyeti hám wazıypaların tómendegi konstepstiyalardan kelip shıqqan jaǵdayda belgilew lazım.

-estetikalıq tárbiya-bul ádep-ikramlılıq tárbiyasınıń eń zárúrli bólimi bolıp, onıń menen úziliksiz baylanıslı boladı,

-estetikalıq-bul tábiyat, mádeniyat hámde pútkil jámiyettegi gózzallıq haqqındaǵı uǵım.

-Estetikalıq tárbiya adamlarda haqıyqıy gózzallıqqa muxabbat oyatiwǵa, hár qanday jamanlıq hám jaman illetlerge jek kóriwshilik penen qarawǵa, gózzallıq jaratiwǵa umtılıwǵa, turmıstaǵı hám mádeniyattaǵı búliniwshiliklerge qarsı gúresiwge xızmet qılıwı lazım.

Estetika (taza kórkem estetika) nı ádep-ikramlılıq estetikası menen baylanıstırǵan jaǵday da ǵana bunday qıyın wazıypanı tabıslı sheshiw múmkin. Estetikalıq tárbiya ádep-ikramlılıq wazıypaları menen marapatlandırılıwı kerek. Usı sebepli kórkem ónerdi hám turmıstı estetikalıq túrde qabıl qılıwǵa jeke adamnıń ruxıy baylıǵın rawajlandırıwshı qural sıpatında qaraw maqsetke muwapıq.

Estetikalıq tárbiyanı ádep-ikramlılıq tárbiyadan ajıratıw múmkin emes. Kórkem ónerdiń hár qanday túri turmıstı, birinshi orında onıń jámiyetlik ádep-ikramlılıq normaların payda etedi. Gózzallıq tárbiyası xızmetiniń hámme tarawında adamnıń turmısqa estetikalıq qatnası da, estetikalıq tuyǵısında tábiyatta, iskusstvoda, miyette, adamnıń minez-qulqında, turmıs waqıyalarında, gózzallıqtı seziw hám taǵı basqalarda payda boladı.

Házirgi waqıtta estetikalıq tárbiyanıń zárúrligi hám wazıypaları túrli konstepstiyalarda talqan qılınbaqta. Kóp ǵana alımlar hám tárbiyashı-ámeliyatshılar estetikalıq tárbiyaǵa kórkem

súwretlewdi, sezim zárúrlikli kamalatqa jetkeriwdiń quralları hám usılları (sisteması) dúzilisi dep qaramaқта. Bunday konstepstiya shaxstıń kórkemlikti seziw hám túsiniwin rawajlandırıwǵa qaratılǵan estetikalıq tárbiyanıń áhmiyetin belgileydi.

Biz estetiklerdi, yaǵnıy kórkemlilik jaqtan joqarı rawajlangan, gózzallıqtı ótkir zeyin menen qabil qılıwshı, biraq turmısta ádebiy shıǵarmalarǵa, miynetlerge biyparq qarawshı adamlardı da tárbiyalaymız. Bunday “zeyinli” shaxslar kiyiniwinde, úylerin bezewde, úy buyımların jayǵastırıwda, mádeniyattıń hár túrli salaların túsiniwde ótkir sezimli boladı, sırtqı gózzallıqtı bahalawda júdá tuwrı pikir júrgizedi. Biraq olar kóp jaǵdaylarda mádeniyattıń áhmiyetine, turmıstıǵı kewilsiz jaǵdaylarǵa, ózgerislerge biyparq qaraydı.

Estetika ilimi waqıyalıqqa estetikalıq qatnası tariyxıy hám sociallıq hádiyse dep bahalaydı. Bul gumansız. Bunı turmıstıń ózi kórsetip otır. Adamnıń sırtqı ortalıqqa, dúnyaǵa estetikalıq qatnası tuwrı yaqı natuwrı bolıwı múmkin.

Tuwrı estetikalıq seziw hám tuwrı estetikalıq bahalaw ushın adamda eń dáslep seziw organları hám ulıwma onıń ruwxıy keypiyatı normal jaǵdayda bolıwı lazım. Mısalı, kózi hálsiz adam tábiyat gózzallıǵın, súwretshiniń sızǵan súwretin estetikalıq qabil ete almaydı. Ruwxıy kesel adamlar obektiv waqıyalıqtı natuwrı qabil qıladı. Demek, onıń dúnyaǵa estetikalıq qatnası normal bolıwı múmkin emes.

Hár bir zatqa hádiysege estetikalıq baha beriw-jeke adamnıń tiykarǵı pazıyletleriniń biri. Biraq bahalaw xarakteri, onıń obektivligi sol adamnıń estetikalıq tárbiyası dárejesine hám xarakterine de baylanıslı boladı. Demek, dúnyanı estetikalıq qabil etiwde estetikalıq tárbiya sheshiwshı rol oynaydı.

Estetikalıq qabil etiw sezimge, his-tuyǵıǵa tiykarlanadı. Seziw organları ózine tán estetikalıq qabil qılıwshılar bolıp esaplanadı. Dógerek átiraptaǵı sezilip atırǵan predmet hám hádiyselerdi seziw organları analiz qıladı, adamda qızıǵıwshılıq oyatadı. Usı waqıtta qabil etiw, ańlaw, adamda rawajlangan estetikalıq hám aqılıy normalar sezilip atırǵan dúnyanı bahalawǵa óz tásirin tiygizedi.

Estetikalıq sezim hám túsiniwler tariyxıy xarakterge iye. Bul haqqında keltirilgen mına mısıl dıqqatqa muwapıq. Bir waqıtları joqarı tabaqadaǵı aqsúyekler jámiyetinde jıńishke qawmetli, kishkene jotalı, jumalaq júzli, tınıq qara kózli, názik hám aqıllı hayallar, qız kelinshekler gózzallıǵı bálent, sulıw kórinisli esaplangan.

Jeke adamnıń waqıyalıqqa estetikalıq qatnası jámiyetlik qatnasıqlar hám maqsetke muwapıq baǵdarlangan tárbiya tásirinde kamal tabadı. Waqıyalıqqa tuwrı estetikalıq qatnasıq zat yaqı hádiydeselerdi seziw mene bir qatarda jámiyetlik áhmiyetin, adamlar ańın, dúnya qarasın belgilewshı sostial ádep-ikramlıq dárejesin, ádep ikramlılıq normaların óz ishine aladı. Estetikalıq qabil qılıw hám estetikalıq bahalawda tuyǵı, pikir hám ishki sezim, jeke adam hám jámiyet sáykeslenip birlesedi.

Ádebiy shıǵarma óziniń názikliliǵı menen estetikalıq zawıq baǵıshlaǵan jaǵdayda, sáwlelendirilip atırǵan nárseniń áhmiyetine baylanıslı ǵam-táshwish, hátteki jek kóriwshilik oyatıw múmkin. Kórkem ónerdiń maqseti adamlarda dúnyaǵa ideyalıq-emostionallıq ishiki sezimler járdeminde estetikalıq qatnasıqlardı tárbiyalaw bolıp esaplanadı.

Estetika tek kórkem óner hám onıń adamlarǵa táhiri ǵana emes, bálki pútin waqıyalıqqa, turmısqa, miynetke, adamlardıń quramalı psixikalıq álemine táhiri estetikanıń predmeti hám obekti dep esaplaydı. Estetika-kórkem ónerdi turmıs bene úzliksiz baylanıslı halda úyrenedi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Эрманова, Диляфруз. "Художественный Вкус Учащегося-Музыканта В Процессе Занятий В Фортепианно-Исполнительском Классе." *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture* 4.12 (2023): 128-132.
2. ҚУЛАМЕТОВА, Жаньл. "ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ВКУС ЯВЛЯЕТСЯ ОСОБЕННОСТЬЮ ЛИЧНОСТИ, ЕЕ УНИКАЛЬНОСТЬЮ." *Journal of Culture and Art* 1.4 (2023): 135-140.
3. Диляфруз, Э. Р. М. А. Н. О. В. А. "ОБРАЗОВАНИЕ И ФОРМИРОВАНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫХ ШКОЛ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ." *Journal of Culture and Art* 1.7 (2023): 13-16.
4. Диляфруз, Э. Р. М. А. Н. О. В. А. "ЗАДАЧА ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ ПУТЕМ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА НИХ МУЗЫКАЛЬНОГО ЖАНРА." *Journal of Culture and Art* 1.1 (2023): 21-25.
5. Диляфруз, Эрманова. "Миллий Фортепиано Мактабларининг Илмий Асосланган Назариялари." *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 255-258.
6. Ерманова, Диляфруз. "Формировании творческо-исполнительских качеств будущих учителей музыки в школе." *Science and Education* 4.12 (2023): 532-537.
7. КУЛАМЕТОВА, Жаньл. "ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ОСВОЕНИЯ ПЕНИЯ В БЫСТРОМ ДВИЖЕНИИ." *Journal of Culture and Art* 1.7 (2023): 17-23.
8. Janil, Qulametova. "Musiqqa Darsning Pedagogik Jihatdan KoZatilishi Va Bilimlarning Baholanish Metodi." *Miasto Przyszłości* 37 (2023): 36-38.
9. ҚУЛАМЕТОВА, Жаньл. "ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ВКУС ЯВЛЯЕТСЯ ОСОБЕННОСТЬЮ ЛИЧНОСТИ, ЕЕ УНИКАЛЬНОСТЬЮ." *Journal of Culture and Art* 1.4 (2023): 135-140.
10. Qulametova, Janil. "MILLIY VA MANAVIY BOYLIGIMIZNI ASRASH VA UNI KELGUSI AVLODGA ETKAZISH HAR BIRIMIZNING ZIMMAMIZDIR." *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры* 3.3 (2023): 188-191.
11. Сейтжанова, Камар. «Роль инновационных технологий в обеспечении студентов знаниями и навыками в образовательных учреждениях». *Центральноазиатский журнал литературы, философии и культуры* 5.1 (2024): 72-75.
12. Сейтжанова, Камар. "Школа будущего это школа «информационного века»." *Science and Education* 4.1 (2023): 654-657.
13. Сейтджанова, Камар. "Амалия методлар воситасида о'қувчиларда вокал-хор малакалари". *Наука и образование* 3.12 (2022): 892-896.
14. Сейтжанова, Камар. "Мастерство дирижера - это способность выразить исполнение". *Miasto Przyszłości* 27 (2022): 177-178.
15. Бекполатова, Алтынай и Камар Сейтжанова. "ОПЕРНЫЙ ЖАНР, ЕГО ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И ЕГО МЕСТО В КАРАКАЛПАКСКОЙ КОМПОЗИТОРСКОЙ КОМПОЗИЦИИ СЕГОДНЯ". *Журнал междисциплинарных исследований Galaxy* 10.5 (2022): 92-96.
16. Сейтжанова, Камар. "Прошлое и настоящее вокальной музыки барокко." *Science and Education* 2.4 (2021): 580-584.
17. БАЙХОДЖАЕВ, Айдос, and Алтынай БЕКПОЛАТОВА. "SEITJANOVA Kamar." *Journal of Culture and Art* 1.1 (2023): 126-130.

18. Seitjanova, Kamar. "MUSIQA DARSÍ O'Z TABIATIGA KO'RA HAM SAN'AT, HAM TARBIYA DARSIDIR." *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры* 3.1 Part 2 (2023): 105-109.
19. Seitjanova, Kamar. "MUSIQIY ASARLAR TAHLILI FANINING ASOSIY MAQSAD VA VAZIFALARI." *Gospodarka i Innowacje*. 24 (2022): 41-44.
20. Сейтжанова, Камар. "QARAQALPAQ XALÍQ QOSÍQLARÍNÍN XOR USHÍN QAYTA ISLENIWI HÁM XOR KÓRKEM ÓNERINIŇ RAWAJLANÍW BARÍSÍ." *Интернаука* 2-2 (2021): 82-84.
21. Bekpolatova, Altynay, and Qamar Seitjanova. "OPERA GENRE, ITS HISTORICAL DEVELOPMENT AND ITS PLACE IN KARAKALPAK COMPOSING COMPOSITION TODAY." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.5 (2022): 92-96.
22. Маткаримова, Г., and Алтынай Бекполатова. "МИЛЛИЙ МУЗЫКАЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕР–ХАЛЫҚТЫҢ ЖАНЛЫ ДАҰЫСЫ, ОНЫҢ ТАРИЙХЫ, ҚАЙҒЫСЫ ХӘМ ДЕ ҚУЎАНЫШЛАРЫ СЫҢҒЫРЛАҒАН ЖЫЛНАМАСЫ." *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры* 3.11 (2023): 104-107.
23. БАЙХОДЖАЕВ, Айдос, and Алтынай БЕКПОЛАТОВА. "SEITJANOVA Kamar." *Journal of Culture and Art* 1.1 (2023): 126-130.
24. Бекполатова, Алтынай. "ҚОРАҚАЛПОҚ “ГУЛАЙИМ” ОПЕРАСИНИНГ ДРАМАТУРГИЯСИ." *Oriental Art and Culture* 4.6 (2023): 533-539.
25. Бекполатова, Алтынай. "МУЗЫКА-ОДНО ИЗ БОГАТЕЙШИХ СРЕДСТВ, ЯВЛЯЮЩИЙСЯ ПРАВСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 692-697.
26. Bekpolatova, Altynay. "Information About the Components of Music and their Relationships." *Miasto Przyszłości* 27 (2022): 187-188.
27. Kuandikovna, Bekpolatova Altinay, and Bayxojaev Aydos. "MUSIQA VA SHERIYAT ORTASIDAGI ALOQADORLIK." *Gospodarka i Innowacje*. 23 (2022): 249-252.
28. Бекполатова, Алтынай. "Развитие вокальной музыки и хорового пения." *Science and Education* 3.12 (2022): 735-739.
29. Абдуллаева, Улбиби. "Методологические основы исследования стилевых особенностей современной фортепианной культуры." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 693-698.
30. Абдуллаева, Улбиби. "МУЗЫКА ЯВЛЯЕТСЯ ОДНИМ ИЗ БОГАТЕЙШИХ СРЕДСТВ ПРАВСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ." *Oriental Art and Culture* 4.3 (2023): 526-531.
31. Matyakubova, Charoz, and Ulbibi Abdullaeva. "History of Development of Piano Music in Karakalpakstan." *Miasto Przyszłości* 27 (2022): 129-131.
32. Timurman, Meñlimuratov. "XALQIMIZDA BAXSHICHILIK ANANASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI." *TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* 12 (2023): 27-32.
33. Timurman, Meñlimuratov. "XALÍQ QOSIQLARÍNÍN SAQLANÍP KELIWINDE BAQSÍLARDÍN TUTQAN ORNÍ." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2.11 (2023): 82-86.